

CİTEVA DATE PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI UDRIŞTE NĂSTUREL

CONSTANTIN MANOLESCU

Grămătic, diplomat, traducător, editor, poet — întiiul care exercează în limba română dincolo de tiparul versului popular, latinist — în sensul științific și politic, pe care îl șapătă această preocupare pentru români, cărturar — posesor al uneia dintre primele biblioteci românești cunoscute în evul mediu, probabil ctitor de școală, cu siguranță, însă, profesor de slavonie, consilier intim al lui Matei Basarab, Udriște Năsturel este una dintre figurile de înalt relief ale secolului al XVII-lea românesc.

Totuși, personalitatea lui Udriște nu s-a bucurat de studii demne de rolul pe care l-a jucat în cultura noastră.

În general, nașterea sa este datată în jurul anului 1596¹. Într-o altă lucrare mai nouă, data coboară la 1579². Predoslovia sa la „De imitatione Christi” (1647) ne permite însă o datare mai precisă. Arătind că originalul latinesc al cărții traduse se află în casa părintească de la Fierăști „de multă vreme, ca să zic aşa, din anii copilariei mele” Udriște Năsturel precizează că „a fost luată de noi din vremea aceea”. urmând în continuare să precizeze timpul și anume cel al „năvălirii neamului sarmatilor în țara noastră, cînd, după luptă, fiind bătut și biruit acel neam de oștile voastre și ale agarenilor a fost prinsă, vai, mama, cu copiii săi a acelei preaslăvite și prea luminate case a Movileștilor”³.

Fragmentul respectiv, bazîndu-ne pentru început pe ultima știre reprodusă, și anume cea a prinderii, Elisabetei Movilă, ușor de identifi-

¹ *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, p. 372; G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, Ed. științifică, Buc. 1969, p. 144; G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche* (1402—1647), vol. I, Ed. Tineretului, 1969.

² Gh. Pârnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirii pedagogice din Țara Românească (sec. XV—XIX)*, Ed. didactică și pedagogică, București 1971, p. 95.

³ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *op. cit.* p. 278.

cat, face aluzie la bătălia de la Drăcșani (23 august 1616). În urma bătăliei amintite a fost prinsă mama cu copiii a acestei case a Movileștilor (Alexandru și Bogdan — n.n.), ca să folosim propriile cuvinte ale lui Udrîște.

Deci, „năvălirea sarmaților“ nu poate fi considerată sosirea lui Simion Movilă în cea de a doua domnie a sa (1601—1602), cu ajutorul trupelor polone (sarmate) ale lui Ioan Potocki, ci perioada imediat următoare bătăliei de la Hotin (1616) dintre trupele polone ce-l sprijineau pe Alexandru Movilă, aflat pe tronul Moldovei, și oastea moldovenească a lui Ștefan Tomșa refugiat la Tîrgoviște. Trupele muntene conduse de Leca Spătarul, și moldovenii lui Ștefan Tomșa, sînt înfrînti; însă, trecind prin Iași, produc stricăciuni⁴. Din rîndul acestor trupe muntești a făcut parte, probabil, și Radu Năsturel, tatăl lui Udrîște, aducînd drept pradă de război cărti (din Iași), printre care exemplarul din „De imitatione Christi“ („De atunci mi-aduc aminte că a fost folosită de ai noștri care au fost acolo și au adus-o împreună cu alte cărti și lucruri...“)⁵. Alexandru Movilă și polonii conduși de Simion Coreckti îi urmăresc pînă la apa Buzăului și mai apoi pînă la Dunăre. Această incursiune este, deci, acea năvălire a sarmaților, despre care vorbește Udrîște.

Evenimentele istorice analizate anterior, petrecute în anul 1616, sunt contemporane cu „anii copilăriei mele“, cum spune căturarul. În acest caz, dacă-i atribuim, lui Udrîște, vîrstă de 10 ani (sprijinindu-ne și pe o afirmație tot din aceiași prefată, că „nu după puțină vreme, ajungînd la vîrstă tinereții“), înseamnă că, scăzînd din reperul de timp stabilit de noi, 1616, cifra 10, el s-ar fi născut în jurul anului 1605.

În acest sens, afirmația că ar fi fost diac în 1618, pe vremea întîiei domnii a lui Alexandru Iliaș (1616—1618), nu se susține, deoarece el avea atunci doar 13—14 ani⁶. Chiar N. Stoicescu, se arată neîncrezător față de afirmație.

Informația oferită de predoslovie mai vine în sprijinul existenței cu certitudine la Fierești (Ilfov) a unei alte biblioteci medievale românești — avînd în vedere că la 1616 Udrîște Năsturel era nevîrstnic — cea a tatălui său, postelnicul Radu Năsturel. („De imitatione Christi“, „folosită de ai noștri care au fost acolo și au adus-o împreună cu alte cărti“⁸). Radu Năsturel necunoscînd limba latină, este firesc ca această carte să nu fie citită și să zacă „prăfuită în casa noastră, ca un lucru ce, în adevăr, nu era de nevoie nimănui“⁹).

⁴ Miron Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., Buc. 1958, pp. 62—66.

⁵ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *op. cit.* p. 278.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Existența bibliotecii este o dovdă în plus, în afara rezervei față de dregători manifestată pînă în pragul bătrîneței, pentru a avea și timp pentru meditație și lectură (*Noli turbare circulos meos!*) că Radu Năsturel era un om cultivat. Avînd în vedere că și fiul lui Udriște, Radu Toma Năsturel, își va asuma răspunderea ctitoririi la Cîmplung a unei scoli slavo-romane, este cît se poate de evident că familia Năsturel a fost o familie de cărturari remarcabili ai evului nostru mediu. (Să nu uităm că unul din puținele monumente de arhitectură civilă valahă rămase astăzi în picioare este și palatul de la Fierești, prețuit de altfel, în epocă, de către Paul de Alep).

În 1643, Udriște scria o precuvintare la „*Antologhionul*“ de la Cîmpulung, chiar în satul părintesc Fierești, cum îl numea el, în casa care adăpostea sau adăpostise biblioteca tatălui său, dacă la acea dată aceasta nu se unise cu cea de la Tîrgoviște a marelui cărturar.

Este interesant de urmărit greutățile întîmpinate în însușirea limbii latine te înțiiul latinit valah cunoscut. Chiar dacă traducerea sa nu este făcută în limba română, e vorba de „*De imitatione Christi*“, sănsem îndreptățiti, prin motive pe care nu le mai enunțăm, fiind prea evidente, să-i acordăm acest titlu de noblețe spirituală.

Găsește, deci, prăfuită, în casa părintească, o carte latinească, adusă din Moldova ca recompensă de război. Crescut sub zodia alfabetului slavon, învăță, probabil singur, pe cel latin și încearcă că citească această carte. Nu înțelege prea mult, dar este frapat de vădita înrudire a limbii în care era scrisă, cu limba pe care o vorbea, și află din spusele tatălui său sau ale descărțului de casă că e vorba de „*limba română sau latină*“. Dorința sa de o învăță, are ca motivație, cu siguranță, nu conținutul cărții, ci tocmai acest miracol pe care căuta să-l deslușească, încit în afara însușirii latine „*în minte și în inimă nu mai purtam aproape nici un alt gînd ziua și noaptea*“¹⁰. Părăsind studiul livresc, efortul singular, care nu putea depăși dificultățile de însușire a acestei limbi, la tinerețe, deci ajuns în preajma curții domnești de la Tîrgoviște cu diac și grămatic¹¹ va învăța latină cu un profesor, „*ajutor luminat*“. Tîrgoviște oferea, prin profesor cadrul necesar formării înțiiului latinist valah, și, bineînteleas, prin tipar, cadrul de manifestare al acestuia. Persevereață, conform unui principiu valabil și astăzi în însușirea limbilor străine „*prin deasa convorbire cu cei ce cunoșteau bine și în chip natural, la timp potrivit sau nepotrivit*“, depășindu-și, ca începător, acel prag psihologic, al reținerii, al neîncrederii, sau aşa cum spune el „*fără să-mi fie rușine*“¹².

Ne permitem a sublinia faptul că la Mănăstirea Dealului, unde tipărește, în 1647, prima traducere făcută din limba latină de către un

¹⁰ Ibidem.

¹¹ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Tara Românească și Moldova (sec. XIV—XVIII)*, Ed. enciclopedică română, Buc., 1971, p. 214.

¹² G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, op. cit.

valah, însoțită de predoslovie, adevărat imn înălțat acestei limbi, încă, mai mult de un veac în urmă, din 1532—1543, se păstra tradiția originii latine a românilor. Călătorul italian Francesco della Valle scrie în relația sa asupra călătoriei întreprinse în Țara Românească della Valle scrie în relația sa asupra călătoriei întreprinse în Țara Românească și Transilvania la mănăstirea de pe dealul din fața Tîrgoviștei, cum călugării i-au povestit istoria acestei țări : „*Precum că împăratul Traian învingind și cucerind această țară, a împărțit-o între soldații săi și a prefăcut-o în colonie romană, încit aceștia trăgindu-se, după cum se spune, din vechii coloniști, păstrează numele de romani. Din decursul veacurilor, au schimbat numele ca și obiceiurile și limba, că abia îi mai poți înțelege, de aceea își zic români astăzi*“¹³.

Tradiția vie a originii noastre latine căpăta prin Udriște Năsturel noi valențe, sus, la mănăstirea Dealului, demonstrând, astăzi, că fruntea celui dintii realizator al unirii noastre politice („*pohta ce am pohtit*“) nu doarme într-un pămînt și sub o piatră nesfintită de gîndul și visul vital al poporului nostru.

Fără să scrie o cronică a domniei lui Matei Basarab, el este cel ce face, fie în vers, fie în proză, panegiricul acestei fructoase domnii, subliniind stirpea sa basarabă :

*Cu adevărat a casei prealuminate și preabătrîne,
A casei preaviteazului neam Basarab,
Bărbat cu sceptru nu în zadar pe tron se vede*¹⁴,

„Care din domnii care au fost mai înainte ai țării — afară de acel din al cărui neam și nume preavestit prealuminăția voastră renumită se trage ca urmaș, preabunul Basaraba Neagoe de odinioară — s-a arătat vreodată atât de binefăcător țării, ca prea buna domnie a voastră, care a revărsat atât de mai binesaceri, cum într-adevăr nu s-a pomenit niciodată mai înainte ?“.

Udriște enumeră realizările domniei lui Matei Basarab ca „*zidirea a o mulțime de bisericii dumnezeiești, mănăstirești și mirenești*“ sau „*tipografie și moara de hîrtie, apo prin felurile metale, aramă și fier, și prin alte frumoase lucruri, de unde atîtea și atît de mari comori de binefaceri pentru țară, aduse prin virtutea vrednică de laudă a preluminăției voastre*“, realizări importante pe plan economic și cultural.

Om de cultură, Udriște Năsturel insistă asupra tiparului ca „*Prin laude netrecătoare și niciodată pieritoare, care se întind peste veacuri cu adevărat și după datorie am socotit a le slăvi, adică prin cărți scoase din tipar din mănăstirea noastră, a voastră ctitorie*“¹⁷.

¹³ Călători străini despre țările române, vol. I, Ed. științifică Buc., 1968, p. 323.

¹⁴ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, op. cit., p. 273.

¹⁵ Ibidem, p. 276.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

O tradiție de sorginte livrească, răspândită ulterior în straturi mai largi de populație, susține că pe teritoriul vechii poște din Tîrgoviște, construită la începutul veacului de arhitectul Alex. Clavel, s-ar fi aflat casa lui Udriște Năsturel. Prezența în apropierea bisericii Tîrgului, ctitoria lui Udriște, pare să fie generat această tradiție.

Se adaugă, de obicei, operei întiiului poet român, o poezie, în limba română, (1652), inscrisă pe piatra de mormânt a fiului său, Mateiaș Postelnicul, mort la vîrstă de 17 ani, la Tîrgoviște, pe brațele lui Matei Basarab, al cărui fiu adoptiv era. Râmas orfan de mamă la vîrstă de două săptămâni, Mateiaș a fost înfiat de sora lui Udriște, doamna Elina, soția voievodului.

Piatra sa de mormânt poate fi văzută și astăzi în biserică Domnească din Tîrgoviște. Pe piatră se află înscrise următoarele versuri :

„Aici zac eu Matei, în această piatră reace,
Pentru că eu cu voi cei vii nu pociu a petrece,
Cela ce am fost oarecind de toți prea lăudat
Acuma zac fără suflet, de lut împresurat,
Numai vă rog greșit tot să mă iertați,
Acest mormânt întunecat pururea să-l cercetați.“

Cine putea, desigur, face aceste versuri în românește, primele care apar în epigrafia noastră, cînd Udriște era primul român ce cutezase acest lucru, cînd era permanent în preajma palatului, iar Mateiaș, proprietul său fiu? Credem că acestea sunt motive suficiente pentru a î se atribui paternitatea lor întiiului desțelenitor de stih românesc, cum de altfel s-a mai făcut, fără o altă demonstrație însă¹⁸.

Faptul că sunt scrise la persoana I, ar putea să dea impresia că versurile fuseseră scrise de către Mateiaș Postelnicu, mai ales că acesta studiase la Schola greca e latina, unde se predau probabil și noțiuni de versificație¹⁹. Existența unei scrisori de la Matei Basarab prin care acesta descrie cu mult sentimentalism moartea lui Mateiaș, fără a relata amănuntul impresionabil, acela de a-și dicta sub conștiință morții iminentă, epitaful, face ca această presupunere să cadă.

Epitaful, alături de „Elegie pentru fratele Matei“ a lui Nicolae Olahus, constituie primii germeni în care vibrează tonul elegiac în literatura română.

¹⁸ Al. Alexianu, *Din vechea literatură românească epigrafică*, „Glasul bisericii“, an XXVII, nr. 7—8, iulie—august, 1966, p. 863.

¹⁹ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica“, Tîrgoviște 1972, p. 307.